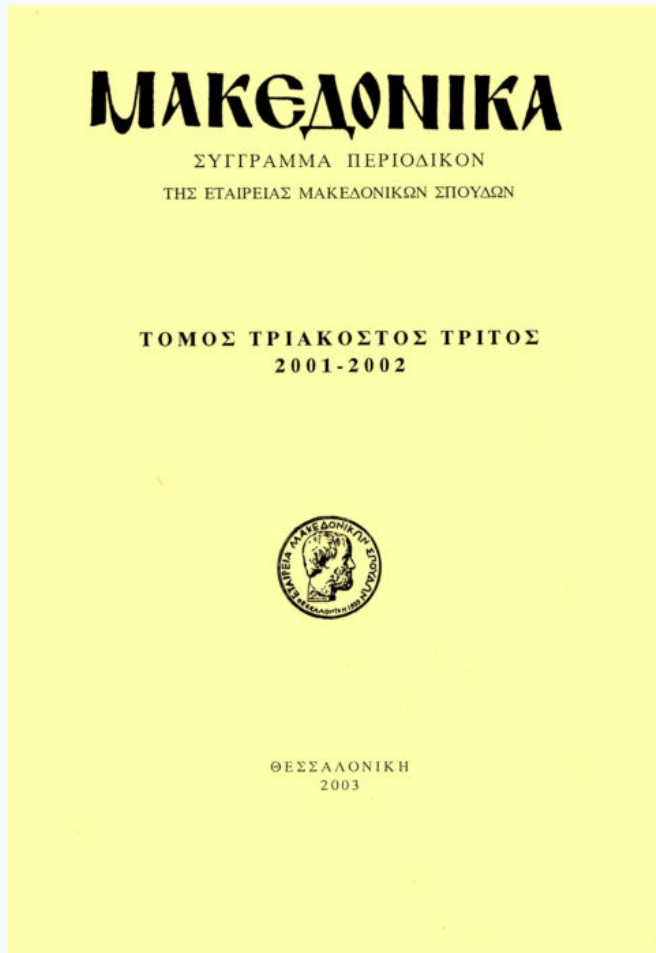

Μακεδονικά

Τόμ. 33, Αρ. 1 (2002)

Σιδηρούλα Ζιώγου-Καραστεργίου, Το Οικουμενικό Πατριαρχείο, η Οθωμανική διοίκηση και η εκπαίδευση του γένους, κείμενα-πηγές 1830-1914, σειρά Ιστορικό αρχείο Νεοελληνικής εκπαίδευση

Αθ. Ε. Καραθανάσης

doi: [10.12681/makedonika.295](https://doi.org/10.12681/makedonika.295)

Copyright © 2014, Αθ. Ε. Καραθανάσης

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Καραθανάσης Α. Ε. (2002). Σιδηρούλα Ζιώγου-Καραστεργίου, Το Οικουμενικό Πατριαρχείο, η Οθωμανική διοίκηση και η εκπαίδευση του γένους, κείμενα-πηγές 1830-1914, σειρά Ιστορικό αρχείο Νεοελληνικής εκπαίδευση. *Μακεδονικά*, 33(1), 352-355. <https://doi.org/10.12681/makedonika.295>

σημα για τούς ενδιαφερομένους να τή χρησιμοποιήσουν. Τέλος, τό βιβλίο τοῦ κ. Ί. Ψαρά εἶναι ἕνα πολὺ καλὸ βιβλίο, ποὺ διαβάζεται μέ ενδιαφέρον, ἀλλά καί πολυ-
λαπλῶς χρήσιμο γιά τόν μελετητή τῆς Ἱστορίας.

Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης

ΑΘ. Ε. ΚΑΡΑΘΑΝΑΣΗΣ

Σιδηρούλα Ζιώγου-Καραστεργίου, *Τό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο, ἡ Ὄθωμανική Διοίκηση καί ἡ Ἐκπαίδευση τοῦ Γένους*, Κείμενα - Πηγές 1830-1914, σειρά Ἱστορικό Ἀρχεῖο Νεοελληνικῆς Ἐκπαίδευσης - ἐκδ. οἶκος Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 1997, σσ. 825.

Σκοπός τῆς πολυσέλιδης αὐτῆς μελέτης τῆς συναδέλφου κ. Σιδηρούλας Ζιώγου-Καραστεργίου εἶναι: α. νά κωδικοποιήσει γνωστές καί ἀπρόσιτες πηγές γιά τόν ρόλο τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου ὡς εκπαιδευτικοῦ κέντρου ὄλων τῶν Ὀρθοδόξων· β. τόν οἰκουμενικό χαρακτήρα του ἐν μέσῳ τῶν ἐθνικισμῶν τοῦ 19ου αἰ. καί τῶν τάσεων τῆς Ὄθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας νά ἀφαιρέσει τήν ἐθναρχική φυσιογνωμία του· γ. νά ἀναδείξει τή λειτουργία τοῦ εκπαιδευτικοῦ μηχανισμοῦ του σέ ὄλο τό γεωγραφικό φάσμα ποῦ κάλυπτε ἡ πνευματική του ἐξουσία· δ. νά παρουσιάσει τόν συντονιστικό του ρόλο στή δράση τῶν κατά τόπους μητροπόλεων, κοινοτήτων καί φιλεκπαιδευτικῶν συλλόγων· ε. νά ἐξετάσει τήν εκπαιδευτική πραγματικότητα τῆς ἐποχῆς σέ ὀ,τι ἀφορᾷ τούς διδασκάλους, τά σχολικά προγράμματα, τά σχολικά βιβλία κ.λπ.

Ἡ μελέτη, ἡ καλύτερα συλλογή, ὅπως τή χαρακτηρίζει ἡ συγγρ., χωρίζεται σέ δύο μέρη: τό πρῶτο εἶναι τά κείμενα μέ τό νομοθετικό, θεσμικό, διοικητικό πλαίσιο τῆς ἐκπαίδευσης· τό δεύτερο εἶναι ἡ ὀργάνωση καί ἡ λειτουργία τῶν σχολείων. Ἡ χρονική περιοχὴ ποῦ καλύπτει ἡ μελέτη, 1830-1914, δεικνύει τό μὲν 1830 τήν ἀρχὴ τῆς ἀνεξαρτησίας τοῦ ἐλληνικοῦ κράτους, τό δέ 1914 τήν ἀπαρχὴ τῆς νέας πραγματικότητος ποῦ ἐμφανίζεται μέ τούς Βαλκανικοὺς Πολέμους καί τόν Α' Μεγάλο Πόλεμο καί τή συνακόλουθη παρουσία τοῦ ἐλληνικοῦ βασιλείου στίς ἀπελευθερωθεῖσες περιοχές. Ἡ συλλογὴ τοῦ ὕλικου ἀπότησε κόπο καί χρόνο πολὺ, ἐφ' ὅσον τά κείμενα ἐντοπίσθηκαν σέ ἕνα πλῆθος ἀρμόδιων πηγῶν ποῦ ἐντάσσονται στά πλαίσια τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἱστορίας καί αὐτῆς τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου. Περιοδικές ἐκδόσεις καί αὐτοτελεῖς ἐκδόσεις τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, ἀλλά καί ἄλλες συναφεῖς ἐκδόσεις φορέων καί προσώπων ἀποτελέσαν τίς πηγές, ἐπὶ τῶν ὁποίων βασί-
σθηκε ἡ συλλογὴ τοῦ ὕλικου ὅπως: ἡ *Ἐκκλησιαστικὴ Ἐπιθεώρηση* (1873-1884), ἡ *Ἐκκλησιαστικὴ Ἀλήθεια* (1880-1914), τό περιοδικό τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει *Ἐλληνικοῦ Φιλολογικοῦ Συλλόγου* (1872-1914), τά νομοθετικά κείμενα τοῦ Δ. Νικολαΐδου, *Ὄθωμανικοὶ Κώδικες* (Κ/πολις 1890), *Οἱ κανονισμοὶ τῶν Ὀρθοδόξων Ἑλληνικῶν κοινοτήτων τοῦ Ὄθωμανικοῦ Κράτους*, ἐπιμ. Χ. Κ. Παπαστάθη (Θεσσαλονίκη 1984), οἱ τόμοι ποῦ ἀφοροῦν τό προνομιακὸ ζήτημα, *Τά κατά τό ζήτημα τῶν ἐκκλησιαστικῶν προνομίων* (Κ/πολις 1884) καί *Ἐγγραφα μεταξὺ Ὑψηλῆς Πύλης καί Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου ἀφορῶντα εἰς τήν λύσιν τῶν δύο ἐκκλησιαστικῶν ζητημάτων τοῦ τε προνομιακοῦ καί τοῦ βουλγαρικοῦ* (Τεργέστη 1891), ἡ *Συλλογὴ Πατριαρχικῶν καί τῶν Συνοδικῶν Ἐγκυκλίων, Πατριαρχικῶν Ἀποδείξεων καί Ἐγκυκλίων τῆς Μ. Πρωτοσυγκελλίας*, ὑπό Ἱ. Σταυρίδου (Κ/πολις 1900), ὁ τόμος τῶν *Ἐγκυκλίων τῆς Μ. Πρωτοσυγκελλίας* (1896-1914) ποῦ σώζεται στήν Πατριαρχικὴ βιβλιοθήκη χωρὶς τίτλο καί τέλος τά χειρόγραφα Πρακτικά τῆς Πατριαρχικῆς Κεντρικῆς Ἐκπαιδευτικῆς Ἐπιτροπῆς.

Ἡ κ. Ζιώγου θεωρεῖ ὡς βασικότερους σταθμούς γιά τά ἐκπαιδευτικά θέματα τοῦ ἐξῆς: α. τή σύσταση τῆς Ἐκκλησιαστικῆς καί Πνευματικῆς Ἐπιτροπῆς τό 1836· β. τόν κανονισμό τῶν ἀλληλοδιδασκτικῶν καί ἑλληνικῶν σχολείων τό 1846· τόν «διοργανισμό» τῶν Παρθεναγωγείων τό 1851. Ἀπό τίς νέες ρυθμίσεις πού εἰσάγονται, μέσω τῶν ὀργανισμῶν αὐτῶν, ἀναδεικνύεται ὁ κυρίαρχος ρόλος τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, ἡ καθολική ἰσχύς τῶν κανονισμῶν λειτουργίας τῶν σχολείων καί ἡ ὁμοιομορφία τοῦ συστήματος τῆς ἐκπαίδευσης, ὁ ἔλεγχος τῶν διδασκτικῶν βιβλίων, ἡ ἀντιμετώπιση τῶν δυτικῶν ἐπιδράσεων, ἀλλά καί ὁ σταδιακῶς ἀνερχόμενος ρόλος τῶν λαϊκῶν, μέσω τῶν συντεχνιῶν, τῶν ὁποίων ἡ παρέμβαση στά ἐκπαιδευτικά προβλήματα ἀναγνωρίζεται, πλῆον ἀπό τό Οἰκουμενικό Πατριαρχείο, καί τέλος, ἡ παράλληλη δομή τοῦ ἐκπαιδευτικοῦ συστήματος τῶν ἀλυτρώτων περιοχῶν μέ τίς ἐκπαιδευτικές καί νομοθετικές ρυθμίσεις τοῦ ἐλεύθερου ἑλληνικοῦ κράτους. Ἀξιοσημείωτος εἶναι, ὅποσοδήποτε, ὁ ρόλος τῆς Μεγάλῆς τοῦ Γένους Σχολῆς, ἡ ὁποία θεωρεῖται πρότυπο γιά τίς ἐπιχειρούμενες μεταρρυθμίσεις τοῦ Ἑλληνικοῦ Φιλολογικοῦ Συλλόγου Κωνσταντινουπόλεως, τῆς Πατριαρχικῆς Κεντρικῆς Ἐκπαιδευτικῆς Ἐπιτροπῆς, ἀλλά καί τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Ἰωακείμ τοῦ Γ', ὁ ὁποῖος κυριαρχεῖ ὄχι μόνον στίς ἐκκλησιαστικοπολιτικές ἐξελιξίσεις τῆς ταραγμένης ἐποχῆς του, ἀλλά καί στίς ἐκπαιδευτικές διαδικασίες πού σημειώνονται κατά τήν κρίσιμη περίοδο 1878-1914.

Στό πρῶτο μέρος, Νομοθετικό καί θεσμικό πλαίσιο τῆς ἐκπαίδευσης, διοίκηση καί ἐποπτεία τῶν σχολείων, περιέχονται τέσσερις πατριαρχικοί ἐγκύκλιοι: 1. *Εἶδοποιήσις περὶ συστάσεως ἐπιτροπῆς ἐκκλησιαστικῆς τε καί πνευματικῆς* (1836), ὅπου ὁ λόγος γιά τόν ἔλεγχο τῶν βιβλίων, τῶν ἰδιωτικῶν σχολείων, τῶν διδασκάλων κλπ. μέ σκοπὸ τὴν ἀναχαίτιση τῶν ξένων προπαγανδῶν καί τὴν ἐνίσχυση τῆς Ὁρθοδοξίας, 2. *Πατριαρχικὸν καὶ Συνοδικὸν Γράμμα τοῦ Πατριάρχου Ἀνθίμου* (1845) πού ἀναφέρεται στὸν κανονισμό τῶν ἀλληλοδιδασκτικῶν καί ἑλληνικῶν σχολείων ἀπὸ τὰ ἐτεροδόξα σχολεῖα, ἀπὸ τὴ χρήση μὴ ἐγκριμένων βιβλίων ἀπὸ τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο κ.λπ. 3. *Ἡ Πατριαρχικὴ καὶ Συνοδικὴ Ἐγκύκλιος Ἐπιστολὴ τοῦ 1851* πού ἀφορᾷ στὰ Ἑλληνικά Παρθεναγωγεῖα.

Ἀκολουθεῖ τὸ Δεύτερο Κεφάλαιο Μεταρρυθμίσεις καί Γενικοὶ Κανονισμοὶ - Ὁθωμανικὸν Σύνταγμα (1856-1876), ὅπου περιλαμβάνονται: 1. Τὸ ὑψηλὸν φερμάνιον περὶ Μεταρρυθμίσεων (1856) πού ἀπευθύνεται στὸν Πρωθυπουργὸ τῆς Ὑψηλῆς Πύλης —τὸ λεγόμενον Χαττ-ι Χουμαγιούν στήν ἑλληνικὴ μετάφρασή του, ὅπου προσδιορίζονται οἱ ἀρμοδιότητες, μεταξύ τῶν ἄλλων, καί τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, χωρὶς, πάντως, αὐτὸ νὰ ὀνοματίζεται. 2. Οἱ Γενικοὶ Κανονισμοὶ (ὡς συνέχεια τοῦ Χαττ-ι Χουμαγιούν) Περί διευθετήσεως τῶν ἐκκλησιαστικῶν καί ἔθνικῶν πραγμάτων τῶν ὑπὸ τὸν Οἰκουμενικὸν θρόνον διατελούντων Ὁρθοδόξων Χριστιανῶν, ὅπου δίδονται ὁδηγίες γιά τὴ συγκρότηση προσωρινῶν συμβουλίων καί ὅπου ἡ συγγρ. προσθετὴ ποικίλους κανονισμοῦς πού ἀφοροῦν στὸν σχηματισμὸ τῆς συνόδου τῶν μητροπολιτῶν, τοῦ Διαρκοῦς Μικτοῦ Συμβουλίου (1863), τὸ αὐτοκρατορικὸ διάταγμα γιά τίς ἐσωτερικῆς μεταρρυθμίσεις (1875), τὸ σχετικὸ ἀπόσπασμα τοῦ Ὁθωμανικοῦ Συντάγματος περὶ τοῦ δημοσίου δικαίου τῶν Ὁθωμανῶν (1876) ἄρθρα 8-19. Τὸ τρίτο κεφάλαιο ἀναφέρεται στίς Ἐκκλησιαστικῆς Ἐκπαιδευτικῆς Ἐπιτροπῆς· παρουσιάζονται ἐδῶ οἱ κανονισμοὶ τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει Κεντρικῆς Φιλεκπαιδευτικῆς Ἀδελφότητος (1867), τῆς Κεντρικῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἐπιτροπῆς (1868), τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἑλληνικοῦ Φιλολογικοῦ Συλλόγου (1871), τῆς Πατριαρχικῆς Κεντρικῆς Ἐκπαιδευτικῆς Ἐπιτροπῆς (1873 καί 1893), τῆς Ἀδελφότητος «Ἀγαπᾶτε Ἀλλήλους» κ.λπ. Τὸ τέταρτο κεφάλαιο ἀναφέρεται στὸ προνομακὸ ζήτημα καί στίς

τρεις φάσεις του (α. 1883-1884· β. 1890-1891 και γ. 1908-1910), όπου η δραματική αλληλογραφία του θρόνου με την Ύψηλή Πύλη για τη ρύθμιση του προνομιακού ζητήματος, κατά το οποίο η Οθωμανική Αυτοκρατορία επέδωκε να άρει τα παλαιά προνόμια του Γένους με σκοπό τον έκτουρκισμό των Ελλήνων και επί των οποίων προνόμια οι Έλληνες (Ρωμηοί) στηρίχθηκαν κατά τη μακρά περίοδο της αιχμαλωσίας τους.

Το Δεύτερο Μέρος του βιβλίου αφορά σε θέματα οργάνωσης και λειτουργίας των σχολείων και κυρίως στις Γενικές Ρυθμίσεις: Πατριαρχικοί Έγκυκλίου και άλλα επίσημα έγγραφα. Το πρώτο κεφάλαιο περιέχει τρία υποκεφάλαια ήτοι: 1. Περί αναγορεύσεως και επίσημης ευαγών καθιδρυμάτων, 2. Περί άδειών λειτουργίας σχολών και περί στατιστικών σχολικών πληροφοριών και 3. Περί σχολικών προγραμμάτων, βιβλίων και διδασκόντων (όπου ο λόγος για άδεια ίδρύσεως σχολείων, ευαγών ιδρυμάτων, κλεψιπτώτων βιβλίων, έγκερκμένον βιβλίων, σχολικών βιβλίων διδασκαλίας όθωμανικής γλώσσας, διορισμού και παύσεως διδασκάλων).

Το δεύτερο κεφάλαιο αναφέρεται στις Έγκυκλίους της Μεγάλης Πρωτοσυγκελίας, στις σχολές της Αρχιεπισκοπής Κωνσταντινουπόλεως (1891-1914) και όπου περιέχονται τα σχετικά με τις σχολικές έφοριες, τα προγράμματα μαθημάτων, τα σχολικά βιβλία, τό γλωσσικό ζήτημα, ό τρόπος διαξαγωγής των εξετάσεων (προφορικές - γραπτές), τα σχολικά προγράμματα, τα δικαιολογητικά των διδασκάλων, τα καθήκοντα των σχολικών έφοριών και του διδακτικού προσωπικού, οι κανονισμοί των σχολών, οι μισθοί των διδασκάλων κ.λπ.

Το τρίτο κεφάλαιο Γενικοί Κανονισμοί λειτουργίας των σχολών και αναλυτικά προγράμματα μαθημάτων (1846-1890), όπου περιλαμβάνονται κανονισμοί των αλληλοδιδασκικών και ελληνικών σχολείων, παρθεναγωγείων, άλλα και έγγραφα άφορώντα στη Μεγάλη Σχολή του Γένους, τη Δημόσια Έκπαίδευση (1863), τα πρότυπα δημοτικά σχολεία στην Ήπειρο και τη Θράκη, τό όμοιομορφο πρόγραμμα δημοτικής εκπαιδύσεως (1857-1877), τό Πρότυπον Διδασκαλείον Θεσσαλονίκης (1879) κ.λπ. Στο ίδιο κεφάλαιο περιέχονται πολλές ειδήσεις για τα αλληλοδιδασκτικά σχολεία, τα μαθήματα (κλασσικά και πατερικά κείμενα), τα καθήκοντα μαθητών, διδασκάλων, επιτρόπων, βοηθητικού προσωπικού των σχολείων, τη βιβλιοθήκη, τη διεύθυνση και την έφορία της Μεγάλης Σχολής του Γένους, τα μαθήματα στα Ζαρφίλια Έκπαιδευτήρια της Ήπειρου και της Θράκης, τό πρόγραμμα μαθημάτων της Μεγάλης Σχολής του Γένους και του Διδασκαλείου Θεσσαλονίκης κ.ά.

Το τέταρτο κεφάλαιο αφορά στην περίοδο 1891-1914 και φέρει τον τίτλο Εϊδικό Κανονισμοί λειτουργίας των σχολών της Αρχιεπισκοπής Κωνσταντινουπόλεως και αναφέρεται σε αναλυτικά προγράμματα, εκπαιδευτικούς και σχολικά προγράμματα άστικών σχολών, άρρένων και θηλέων (1897, 1907, 1912), στη διαβάθμιση του διδασκαλικού προσωπικού (1908), στον Διδασκαλικό Σύνδεσμο Κωνσταντινουπόλεως (1906), στη σύνταξη των καθηγίων της Μεγάλης του Γένους Σχολής (1902).

Τό έργο της κ. Σιδηρούλας Ζιώγου-Καραστεργίου κλείνει με βιβλιογραφικό κατάλογο πηγών, μερικές εκ των οποίων αναφέρθηκαν στην άρχή της παρούσης, καθώς και με ένα χρονολογικό κατάλογο και προέλευση πηγών.

Τελικώς τό βιβλίό αυτό της εκλεκτής συναδέλφου συνιστά μία πολύτιμη κωδικοποίηση των πηγών, όπου άποτυπώνεται ό ρόλος του Οικουμενικού Πατριαρχείου ως του κυρίου και μόνον φορέως περίξ του οποίου κινήθηκε και ή εκπαιδευτική διαδικασία από τό 1453 ως τό 1914. Βεβαίως έδώ εξετάζεται ή κρίσιμη περίοδος 1830-1914 και άξιοποιούνται όλες οι διαθέσιμες πηγές: Πατριαρχικές Έγκυκλίους, Μεταρ-

ρυθμίσεις, Γενικοί κανονισμοί, 'Οθωμανικό Σύνταγμα, 'Εκπαιδευτικές 'Επιτροπές, προνομιακό ζήτημα, Ειδικές ρυθμίσεις, προγράμματα μαθημάτων, ειδικοί κανονισμοί λειτουργίας τών σχολών. Μέ ένα λόγο τό βιβλίό τής κ. Σιδηρούλας Ζιώγου-Καραστεργίου άποτελεί, πλέον, τή βάση γιά τήν έρευνα και μελέτη τής ίστορίας τής νεοελληνικής παιδείας, αλλά μαζί και άδιάφυστη μάρτυρα τής προσφοράς τού πνευματικού ήγέτη τών ύποδοϋλων Ρωμηών, τού Οίκουμηνικού Πατριαρχείου.

Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης

ΑΘ. Ε. ΚΑΡΑΘΑΝΑΣΗΣ

Χρήστος Δ. Καρδαράς, *Τό Οίκουμηνικό Πατριαρχείο και ό 'Αλύτρωτος 'Ελληνισμός τής Μακεδονίας, Θράκης, 'Ηπείρου*, εκδ. 'Επικαιρότητα, 'Αθήνα 1996, σσ. 421.

Τό βιβλίό αυτό τού κ. Χρ. Δ. Καρδαρά αναφέρεται, όπως και ό τίτλος του δηλώνει, στην πολιτική που ήσκησε τό Οίκουμηνικό Πατριαρχείο έναντι τού αλύτρωτου 'Ελληνισμού, ιδιαίτερος μετά τό Συνέδριο τού Βερολίνου (1878) και πού συνδέεται μέ τήν ταυτόχρονη άνοδο στον Οίκουμηνικό Θρόνο τού 'Ιωακείμ Γ', τού από Θεσσαλονίκης, ό όποιος ήταν ό πλέον γνήσιος έκφραστής τής οίκουμηνικής ιδεολογίας, τήν όποία έφήρμοσε έν μέσω τής θυέλλης τού έθνοφυλετισμού στά Βαλκάνια, αλλά και τής διαφοροποιήσεως και αντίθεσεως τών κυβερνήσεων τής 'Ελλάδος έναντι τής ιδεολογίας αυτής. Τό βιβλίό αυτό άσχολείται ιδιαίτερος μέ τά δραματικά γεγονότα τής α' πατριαρχίας τού 'Ιωακείμ Γ' (1878-1884) και τούτο διότι, παρά τίσ ρυθμίσεις τού Συνεδρίου τού Βερολίνου, πολλοί πληθυσμοί ('Ελληνες, Σέρβοι, Βούλγαροι) έξακολουθούσαν νά παραμένουν υπό όθωμανική κυριαρχία. 'Η έποχή αυτή, ως έλέχθη, χαρακτηρίζεται και από τήν έντονη αντίπαράθεση τών δύο έθνικών κέντρων: τής Κωνσταντινουπόλεως και τών 'Αθηνών. 'Η 'Αθήνα έπέδωκε επέκταση τών συνόρων τού μικρού έλλαδικού βασιλείου ως εκείνες τίσ περιοχές πού υπερτερούσε τό έλληνικό στοιχείο, άλλωστε ή 'Αθήνα ταύτιζε τό κράτος μέ τό έθνος, αντίθετα μέ τήν Κωνσταντινούπολη πού πίστευε ότι ό 'Ελληνισμός θά άφομοίωνε τόν όθωμανισμό δημιουργώντας ένα *όθωμανικό κράτος τού έλληνικού έθνους*. Σαφής δηλαδή έκφραση τού οίκουμηνικού ιδεώδους τής βυζαντινής αυτοκρατορίας, πού καθιστούσε τό Πατριαρχείο άνεκτικό, και πολλές φορές ύποχωρητικό, έναντι τών φυλετικών τάσεων πού προκαλούνταν από τίσ έθνικιστικές διαμάχες. 'Ηταν δυσχερής ή συγκαρία, πάντως, όστι σ' αυτήν τήν κρίσιμη καμπή τών έθνικών ζητημάτων εύρέθησαν ως ήγέτες τού 'Εθνους δύο έκρηκτικές προσωπικότητες, στό Φανάρι ό 'Ιωακείμ Γ' και στην 'Αθήνα ό πρωθυπουργός Χαρίλαος Τρικούπης, δυστυχώς συνεχώς διαφωνούντες γιά τόν λόγο πού ανέφερόθη παραπάνω. 'Ως εκ τούτου ό συγγρ. δέν άσχολείται τόσο μέ τήν έκκλησιαστική πολιτική τού 'Ιωακείμ, όσο μέ τήν πολιτική ίστορία τού άνδρος. Πολύτιμη, πάντως, πηγή γιά τήν εξέταση τών φαινομένων αυτών ήσαν γιά τόν συγγρ. τής παρούσης μελέτης τό 'Ιστορικό 'Αρχείο τού ύπουργείου 'Εξωτερικών και τά άρχεία τού Foreign Office συμπληρούμενα από τόν τύπο τής έποχής.

Στό πρώτο κεφάλαιο ό συγγρ. άσχολείται μέ τήν εκλογή τού 'Ιωακείμ Γ' στον πατριαρχικό θρόνο σέ μία δύσκολη φάση γιά τή Μακεδονία και τή Θράκη, αλλά και τήν 'Ηπειρο: άλλωστε ό 'Ιωακείμ διετέλεσε μητροπολίτης Θεσσαλονίκης (1874-1878) και γνώριζε πολύ καλά αυτά πού θά αντιμετώπιζε ως Πατριάρχης από τήν έξαρχική, πανσλαβιστική και ρουμανική προπαγάνδα. Μέ τήν παρουσία του στον θρόνο θά αντιμετώπιζε τήν πολιτική τών Μεγάλων Δυνάμεων και τής 'Υψηλής Πύλης, αλλά και τής ελληνικής κυβερνήσεως πού βίωνε τούς άναπαλμούς τής Μεγάλης 'Ιδέας και κα-